

Joanna Kowalczyk-Anioł

 <https://orcid.org/0000-0002-1547-9304>

Uniwersytet Łódzki

Instytut Geografii Miast, Turyzmu i Geoinformacji
joanna.kowalczyk@geo.uni.lodz.pl

Melanie Kay Smith

 <https://orcid.org/0000-0003-4557-9901>

(1) Budapest University of Economics and Business
Institute of Tourism and Hospitality
(2) University of Tartu Pärnu College
Department of Tourism Studies
(3) University of Pretoria in South Africa
Department of Historical and Heritage Studies
smith.melanie@uni-bge.hu

(RE)DEFINIOWANIE WARTOŚCI PARKU MIEJSKIEGO – NARRACYJNY PRZEGLĄD LITERATURY

Abstrakt: Głównym celem artykułu jest zarysowanie zasadniczych kierunków toczącej się dyskusji naukowej wokół parków miejskich zarówno w perspektywie międzynarodowej, jak i polskiego piśmiennictwa. Na podstawie narracyjnego przeglądu literatury wyróżniono główne wątki. W debacie międzynarodowej istnieje silna tendencja do koncentrowania się na perspektywie społecznej i ekologicznej, a także do zwracania uwagi na wpływ parków miejskich na dobrostan człowieka, zwłaszcza dobrostan psychiczny, któremu w tym artykule poświęcono więcej uwagi. Polska literatura w mniejszym stopniu skupia się na dobrostanie, a wartość zdrowotną parków rzadko bierze pod uwagę. Zamiast tego większy nacisk kładzie na tematy dotyczące zielonej infrastruktury, kształtowania krajobrazu i usług ekosystemów.

Słowa kluczowe: park miejski, miejskie tereny zielone, przegląd literatury, dobrostan

RE-DEFINING THE VALUE OF URBAN PARKS: A NARRATIVE REVIEW

Abstract: The main aim of the article is to outline the main directions of the ongoing academic discussion on urban parks, both from an international perspective and in the Polish literature. Based on a (narrative) review of the literature, the main themes are highlighted. In the international discourse, there is a strong tendency to focus on social and ecological perspectives, as well as to call attention to the impact of urban parks on wellbeing, especially mental (which is given more attention in this article). The Polish literature, on the other hand, focuses less on wellbeing and the health value of parks is rarely considered. Instead, there is more emphasis on green infrastructure, landscaping and ecosystem services.

Keywords: urban park, urban green spaces, literature review, wellbeing

1. WPROWADZENIE

Ponad cztery dekady temu Lynch (1981, za: Grochowski, 2023) wskazał na zielenie miejską jako kluczowy element formy miasta, który oddziałuje na jakość przestrzeni miejskiej, percepcję oraz doświadczanie miasta przez mieszkańców. Aktualnie, wobec wyzwań, z jakimi mierzą się miasta, dostępna zielenie publiczna stanowi nie tylko atrakcyjny rodzaj miejskich udogodnień (ang. *amenities* – por. Sokołowicz, 2017), coraz

bardziej pożądanym komponentem planowania, strategii rozwoju niezbędnym dla dobrze funkcjonujących, przyjaznych dla życia (ang. *liveable*) miast (Mouratidis, 2021; Wolff i Haase, 2019), ale też tematem wielu badań i konceptualizacji. Wiele z nich, próbując łączyć aspekty społeczne, ekonomiczne, zdrowotne i ekologiczne – pośrednio lub bezpośrednio – przyjmuje, że natura i bliskość naturalnego otoczenia, zwłaszcza

w warunkach miejskich, korzystnie wpływają na dobrostan (ang. *wellbeing*) człowieka.

Powszechna zgoda na istotne znaczenie miejskich terenów zielonych (MTZ) skutkuje ich widoczną obecnością także w dokumentach międzynarodowych. Przedstawiciele Organizacji Narodów Zjednoczonych podkreślają, że wobec intensyfikacji procesów urbanizacji i zmian klimatycznych tereny zieleni miejskiej są niezbędne dla dobrostanu człowieka oraz kluczowe do osiągnięcia celów zrównoważonego rozwoju (Pinto i in., 2022). W strategiach międzynarodowych, takich jak: *Nowa agenda miejska* (United Nations – Habitat, 2016), *Nowa „Karta lipska”* z 2020 r. (za: Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej Departament Strategii, 2021) czy *Unijna strategia na rzecz bioróżnorodności 2030 (Komunikat Komisji, 2020)*, eksponowana jest rola MTZ w planowaniu, we wzmacnianiu różnorodności biologicznej i dla dobrostanu mieszkańców. Skierowanie spojrzenia w kierunku wpływu terenów zieleni na dobrostan mieszkańców jest związane z faktem, że obok wielu korzyści życie w mieście stwarza większe zagrożenie dla zdrowia, zwłaszcza psychicznego², niż życie na obszarach wiejskich (por. Collins i in., 2024; van den Bosch i Jarvis, 2025; World Health Organization [WHO], 2023a). Dlatego budowanie i poprawa zdrowia oraz dobrostanu mieszkańców wpisywane są w aktualną politykę miejską (por. zalecenia WHO, 2023b)³, a wykorzystanie potencjału terenów zielonych (głównie parków) jako dostępnej infrastruktury dla zdrowia, także psychicznego, w mieście traktowane jest coraz bardziej priorytetowo (Barton i Rogerson, 2017; van den Berg i in., 2016; van den Bosch i Jarvis, 2025).

Jak już wspomniano wśród publicznych terenów zielonych w mieście parki miejskie postrzegane są jako szczególnie wartościowe (Barton i Rogerson, 2017; Melon i in., 2024). Grochowski (2023) przypomina, że parki miały wyjątkowe znaczenie w historii rozwoju miast. Geneza publicznych parków miejskich w Europie wiąże się z poszukiwaniem rozwiązań dla negatywnych eksternalizacji industrializacji miast, która w połowie XIX w. znacząco pogorszyła warunki życia (szczególnie higieniczno-sanitarne) w mieście, a także sprzyjała wzrostowi nierówności społecznych (zob. też Bernacki, 2009). Parki miejskie dostępne dla wszystkich mieszkańców postrzegano jako narzędzie do poprawy zdrowia publicznego, ale też polepszenia miejskiej estetyki (stąd ich ważna rola np. w przebudowie Paryża, Wiednia czy Barcelony).

Dziś, wraz z pojawianiem się kolejnych wyzwania dla miast, następuje ponowne wielowymiarowe definiowanie wartości parków miejskich (jak również MTZ), co znajduje odzwierciedlenie w dyskusji naukowej, wspomnianych międzynarodowych dokumentach, agendach, a także w działaniach władz miast. Jak podkreślają Melon i in. (2024), parki, jako najczęściej wybierane miejsca do doświadczania natury w mieście,

ze względu na swoją wielofunkcyjną rolę w zaspokajaniu potrzeb mieszkańców powinny być szczególnym przedmiotem uwagi. Należy zarazem pamiętać, że dzisiejsze parki miejskie w Europie są nie tylko trzonem systemu przyrodniczego, ekologicznego miasta, ale są też bardzo zróżnicowane, m.in. pod względem: formy i estetyki przestrzennej (tradycyjne, modernistyczne, postmodernistyczne, zrównoważone), funkcji, położenia, atrakcyjności zagospodarowania rekreacyjnego, stopnia bioróżnorodności, struktury użytkowników, czy nawet znaczenia dla (re)organizacji przestrzeni miasta.

Uwzględniając powyższe, jak i wciąż nieczęste występowanie w polskim piśmiennictwie, szczególnie z zakresu studiów miejskich, refleksji nad parkami, celem artykułu jest:

- zarysowanie głównych kierunków toczącej się międzynarodowej dyskusji naukowej wokół parków miejskich, zwłaszcza w naukach społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii dobrostanu;
- charakterystyka polskiego piśmiennictwa dotyczącego tej problematyki oraz porównanie tematyki prac z literaturą międzynarodową;
- podkreślenie najważniejszych tematów i kierunków, które są specyficzne dla studiów nad polskimi parkami miejskimi w literaturze międzynarodowej.

Materiał źródłowy artykułu zebrano poprzez kwerendę. Jako metodę badawczą zastosowano przegląd narracyjny⁴ (Sukhera, 2022). Zdecydowano się na przegląd typu *state-of-the-art* (z ang.), czyli określający obecny stan wiedzy (2016–2024)⁵. Objęto nim dostępne anglojęzyczne publikacje (artykuły) naukowe indeksowane w międzynarodowej bazie czasopism Scopus – część 2. i 4. Wybór tej interdyscyplinarnej bazy bibliograficzno-abstraktowej, prowadzonej przez wydawnictwo Elsevier, był podyktowany możliwością skorzystania z różnych narzędzi wyszukiwania publikacji⁶. W części 3., dotyczącej polskojęzycznych publikacji naukowych, skorzystano z bazy Google Scholar⁷, która – jak wskazuje Śleszyński (2013) – jest bardziej reprezentatywna dla źródeł polskich.

2. BADANIA NAD PARKAMI MIEJSKIMI – GŁÓWNE KIERUNKI W DEBACIE MIĘDZYNARODOWEJ

Miejskie tereny zielone w ciągu ostatnich 30 lat doczekały się dość obszernej literatury (Smith i in., 2024). Tereny zielone, przede wszystkim parki, pełnią wiele istotnych funkcji w miastach, w tym: umożliwiają mieszkańcom i innym użytkownikom miasta rekreację, wzmacniają ich dobrostan, poprawiają jakość środowiska w mieście, oferują możliwość doświadczania natury

i kultury, przyczyniają się do ochrony różnorodności biologicznej (Fischer i in., 2018; Grzyb i in., 2021; Kabisch i in., 2016; Melon i in., 2024).

Parki i tereny zielone w miastach stanowią ważną publiczną przestrzeń interakcji społecznych. Przypisywana jest im również rola promowania spójności społecznej i inkluzji społecznej, m.in. dzięki zachęcaniu do rozmaitych form indywidualnego i zbiorowego korzystania z otwartych przestrzeni (Kumar i Vuillomenet, 2021; Wan i in., 2021), ale też poprzez fakt, że są przestrzeniami „oferowanymi”, pozostawionymi inicjatywie i kreatywności użytkowników (zarówno w wymiarze wypełniania swobodną aktywnością, jak i tzw. urbanizmu partycypacyjnego – Cattacin i Gamba, 2025). W licznych międzynarodowych badaniach dotyczących włączania społecznego (inkluzji społecznej) identyfikowana jest potrzeba poprawy dostępności terenów zielonych na obszarach deprywacji. Niektórzy upatrują w tym istotny potencjał parków do łagodzenia nierówności w dostępie do rekreacji i poprawy zdrowia publicznego (Rigolon, 2016). Wykorzystanie parków miejskich do działań społecznych i osobistego doświadczania natury może również przyczynić się do wzmocnienia więzi z miejscem (van Dinter i in., 2022; zob. Łaszkiwicz i in., 2018).

Wzrasta również zrozumienie wpływu terenów zielonych na gospodarkę miasta, zwłaszcza na sektor nieruchomości, usług, w tym turystyki (Czembrowski i Kronenberg, 2016; Liu i in., 2020; Ma i in., 2024; Promsaka Na Sakolnakorn, 2018). Z kolei z perspektywy badań czasu wolnego (ang. *leisure*) człowieka (mieszkańca, użytkownika miejskiej przestrzeni) funkcja rekreacyjna oraz korzyści społeczne parków miejskich są nierzadko określane jako ważniejsze niż ochrona przyrody i zyski ekologiczne (Du i Zhao, 2022; Sawińska, 2024). Ponadto badacze związku między MTZ a turystyką pokazują, że stają się one coraz częściej wykorzystywane w marketingu turystycznym miast (Saari, 2023), eksponują oferowaną przez nie możliwość (łatwo dostępnego i darmowego) relaksu dla turystów (Adiati i in., 2018; Jabbar i in., 2022) czy możliwość wykorzystania parków miejskich do organizowania wydarzeń kulturalnych (Bunakov i in., 2019). Mimo to, jak podkreślają Smith i in. (2024), rola miejskich terenów zielonych w turystyce jest zagadnieniem wciąż mało zbadanym.

Niemniej jednak, o czym piszą Valánszki i in. (2018), nie należy zatracić perspektywy podstawowej roli terenów zielonych i parków miejskich, jaką jest poprawa jakości i warunków życia z punktu widzenia zdrowszego środowiska, zrównoważonego rozwoju, łagodzenia zmian klimatycznych, np. poprzez retencję wód opadowych, redukcję efektu miejskiej wyspy ciepła (Kraemer i Kabisch, 2022). Można również odróżnić korzyści środowiskowe, których użytkownicy nie widzą lub niekoniecznie o nich wiedzą (np. redukcja zanieczyszczenia i hałasu, regulacja mikroklimatu), od

tych, które są widoczne (np. estetyka kwiatów i drzew, kompozycja przestrzenna), a także pożytek dla zdrowia psychicznego wynikający z kontaktu z naturą, również nie zawsze uświadamiany bezpośrednio przez użytkowników. Uwzględniając te perspektywy oraz rozwijając dyskusję w kontekście zdrowia publicznego, Li i in. (2024) opowiadają się za opracowaniem strategii ochrony i promowania zrównoważonego rozwoju miejskich terenów zielonych w celu zapewnienia i/lub poprawy wielowymiarowego dobrostanu mieszkańców (zob. też WHO, 2023b).

Dobrostan człowieka jest najczęściej definiowany w odniesieniu do zaleceń WHO poprzez model trójwymiarowy, który zakłada, że składowymi zdrowia człowieka są dobrostan fizyczny (ang. *physical*) oraz psychiczny (ang. *mental*) – czasem dzielony na emocjonalny i osobowościowy, a także społeczny (ang. *social*). W najnowszych publikacjach WHO (2023a, 2023b) wymieniany jest również dobrostan duchowy (ang. *spiritual*). Należy zauważyć, że związek między duchowością, dobrym samopoczuciem i naturą jest tematem, który zyskuje na znaczeniu (Smith i in., 2022; Taylor, 2010)⁸. Współcześnie jako kluczowy, zwłaszcza dla miejskich populacji, które dotyka kryzys zdrowia psychicznego, traktowany jest dobrostan psychiczny i to wokół niego stopniowo ogniskuje się uwaga badaczy. Dobrostan psychiczny rozumiany jest jako stan, w którym ludzie potrafią zrozumieć i rozwijać swój potencjał, pracować produktywnie, radzić sobie z normalnymi stresami życiowymi oraz uczestniczyć w życiu społecznym (Jabbar i in., 2022). Zdaniem Barton i Rogersona (2017), wobec powszechnej pilnej potrzeby poprawy dostępnej prozdrowotnej infrastruktury dla zdrowia psychicznego, należy szczególnie w warunkach miejskich wykorzystać potencjał przestrzeni zielonych. Autorzy twierdzą, że tereny zielone (a w miastach parki) mogą odgrywać zasadniczą rolę w higienie zdrowia psychicznego na poziomie populacji.

Rosnące w XXI w. zainteresowanie, szczególnie w naukach przyrodniczych, społecznych i medycznych⁹, związkiem między publicznymi MTZ i dobrostanem człowieka przedstawiano w systematycznych przeglądach literatury (Jabbar i in., 2022; Reyes-Riveros i in., 2021). Jak stwierdzają Jabbar i in. (2022), udokumentowano już szeroki zakres relacji między terenami zielonymi w mieście a różnymi wymiarami dobrostanu człowieka. Według Markevych i in. (2017) można je uporządkować w ramach trzech rodzajów funkcji: (a) ograniczania szkód, (b) przywracania potencjału i (c) budowania potencjału. Jabbar i in. (2022) akcentują, że MTZ, zapewniając odpowiednie środowisko do aktywności fizycznej, pomagają poprawić dobrostan fizyczny, psychiczny oraz społeczny użytkowników. Houlden i in. (2018) spróbowali uchwycić w publikacjach dotyczących terenów zielonych i dobrostanu psychicznego dowody wpływu na poszczególne aspekty

dobrostanu hedonistycznego i/lub eudajmonistycznego¹⁰. Stwierdzili, że najlepiej udokumentowany został związek między ilością lokalnych terenów zielonych a satysfakcją z życia (dobrostanem hedonistycznym). Jednak takie prace w odniesieniu *stricte* do MTZ pojawiały się dotychczas sporadycznie.

Jak zauważają Reyes-Riveros i in. (2021), studia nad terenami zielonymi w miastach i dobrostanem rozszerzyły się – od koncentracji na zdrowiu po uwzględnienie ekologii, usług ekosystemowych i różnorodności biologicznej. Należy zaznaczyć, że w ramach prężnego nurtu badań tzw. usług ekosystemów, tj. badań nad wkładem żywej przyrody – różnorodnych organizmów, ekosystemów i ich procesów – w jakość życia ludzi, kwestie wpływu na dobrostan, w tym ostatnio na zdrowie psychiczne człowieka, owocują licznymi publikacjami. Bratman i in. (2019) twierdzą, że dyskusja ta rozwinęła się od określenia oddziaływania natury na funkcjonowanie poznawcze, dobrostan emocjonalny po inne wymiary zdrowia psychicznego. Jedną z pierwszych i częściej przywoływanych prac oferującą ramy heurystyczne do badań wpływu krajobrazu, w tym parków, na dobrostan fizyczny, psychiczny i społeczny przedstawili Abraham i in. (2010).

Reyes-Riveros i in. (2021) zauważają również, że coraz bardziej ważny (częściej rozważany) w dyskusji nad MTZ i dobrostanem staje się aspekt naturalności środowiska przyrodniczego. Co ciekawe, Melon i in. (2024) dowiedli, że to właśnie kontakt z naturą (obszarami postrzeganymi jako wysoko naturalne) jest głównym atraktorem parków jako przestrzeni do rekreacji, same zaś parki są w ocenie użytkowników kluczowymi miejscami kontaktu mieszkańców miast z przyrodą.

Wzrost koncentracji uwagi *stricte* na parkach miejskich w kontekście dobrostanu człowieka nastąpił w drugiej dekadzie XXI w. To wówczas do głównego nurtu badań nad parkami wprowadzono koncepcję zielonej infrastruktury (ang. *green infrastructure*) i usług ekosystemów¹¹, a parki zyskały na znaczeniu w planowaniu i polityce miejskiej. Co więcej, jak udokumentowali Torabi i in. (2020) w artykule przeglądowym, obejmującym okres od 1983 r. do 2017 r., dotyczącym ściśle parków miejskich, dobrostan człowieka (*wellbeing*) stał się jednym z najczęstszych tematów badań nad parkami – w dużej mierze jako element wspomnianej już dyskusji o usługach ekosystemowych.

Mechanizmy wpływu miejskich terenów zielonych (parków miejskich) na zdrowie i dobrostan człowieka są różnie wyjaśniane. Samus i in. (2022) przywołują teorię biofilii (ang. *biophilia theory* – Wilson, 1986), która zakłada, że ludzie mają wrodzone powinowactwo (wrodzone poczucie związku) z naturą, oraz teorię odbudowywania (przywracania) uwagi (ang. *attention restoration theory* – Kaplan i Kaplan 1989)¹², uznając, że ekspozycja na środowisko naturalne oferuje możliwości regeneracji i łagodzenia stresu. Olszewska-Guizzo i in.

(2022), odnosząc się do teorii redukcji stresu (ang. *stress recovery theory*), podkreślają różnicowanie krajobrazu i bioróżnorodność – są to istotne cechy MTZ do zwiększania korzyści psychologicznych (wywoływania pozytywnych emocji, poprawy uważności i relaksu)¹³. Z kolei Pasanen i in. (2023) zwracają uwagę na duży potencjał terenów zielonych w miastach dla osób samotnych w kontekście wzmacniania jakości relacji międzyludzkich (por. teoria odnowy relacji – ang. *relational restoration theory*) i teorii zbiorowej odnowy (ang. *collective restoration theory*)¹⁴.

Mouratidis (2019) argumentuje, że (łatwo) dostępna zieleń miejska może znacząco zwiększać zadowolenie ze spędzania wolnego czasu (subiektywny dobrostan) nawet w zwartej urbanistycznej formie miasta, jaką prezentuje przykład Oslo. Z kolei Valánszki i in. (2018) omówili rosnącą rolę zielonej infrastruktury w realiach węgierskich miast i jej znaczenie dla poprawy jakości życia. Badania Neill i in. (2019) z zakresu psychologii pozytywnej przekonują, że samo przebywanie, choćby tylko siedzenie w parku miejskim przez zaledwie pięć minut poprawia samopoczucie (dobrostan emocjonalny).

W znacznej części prac podkreśla się, że promowanie oraz poprawa dobrostanu fizycznego i psychicznego poprzez miejskie przestrzenie zielone są związane z możliwością podejmowania w nich różnych form aktywności fizycznej (Burrows i in., 2018) i dostępnością przestrzeni interakcji społecznych (Kim i Jin, 2018). Potencjał społeczno-integracyjny parków miejskich (wzmacnianie dobrostanu społecznego) wcześniej podkreślano głównie w odniesieniu do ludzi młodych (np. Seeland i in., 2009) oraz grup o niższych dochodach, biografiach migracyjnych, dla których parki, ale też lasy miejskie stanowią atrakcyjną alternatywę – przestrzeń spotkań i aktywności sportowej (zob. też Rigolon, 2016). W ostatnich latach coraz częściej wskazuje się również na znaczenie terenów zielonych, w tym parków miejskich, dla dobrostanu fizycznego, psychicznego i społecznego starzejących się miejskich populacji (Sundevall i Jansson, 2020). Enssle i Kabisch (2020) zauważają, że dostępność zwłaszcza miejsc spotkań na publicznych terenach zielonych może przeciwdziałać izolacji społecznej osób starszych.

Współcześnie samo doświadczanie natury jest również traktowane jako ważny zasób w profilaktyce i niwelowaniu problemów ze zdrowiem psychicznym (Bratman i in., 2019; van den Berg, 2017), przede wszystkim redukcji stresu towarzyszącego miejskiemu życiu (Hunter i in., 2019). W ostatnich latach w Ameryce Północnej i Europie zaczęto wypisywać recepty na naturę, często nazywane pigułkami natury, aby zmotywować pacjentów do zrobienia sobie przerwy na łonie przyrody. Odwołując się do tych praktyk, Hunter i in. (2019) dowiedli, że doświadczanie natury w mieście redukuje stres w kontekście codziennego życia na podstawie

biomarkerów stresu fizjologicznego w ślinie – kortyzolu i alfa-amylazy.

Dla pożytków związanych ze zdrowiem psychicznym kluczowe są regularne wizyty w przestrzeniach zielonych (Pasanen i in., 2023). Ma i in. (2019) zwerifikowali znaczący związek między przebywaniem na takich terenach a poprawą zdrowia psychicznego, zwłaszcza w przypadku częstych wizyt w parkach miejskich. Korzyści zdrowotne wynikające z przebywania na świeżym powietrzu zostały szczególnie docenione podczas pandemii COVID-19 (Kleinschroth i Kowarik, 2020). Pandemia zainspirowała zarazem wiele badań odnoszących się do parków miejskich, w tym ożywiła dyskusję wokół tzw. sprawiedliwości środowiskowej. Poprzestając na przeglądzie Swapana i in. (2024), publikacje dotyczące pandemii można pogrupować, uwzględniając cztery główne tematy: (a) zmiany w użytkowaniu parków, (b) nierówności w dostępie do parków, (c) wpływ pandemii na zarządzanie parkami oraz (d) perspektywy planowania w przyszłości.

Jednakże przyroda, w tym roślinność w parkach, może również stanowić zagrożenie lub obciążenie dla zdrowia człowieka i psychicznego dobrostanu poprzez obecność roślin alergizujących (Kasprzyk i in., 2021; Legg i Kabisch, 2024). Pojawiające się opracowania wokół tego tematu (jednego z najnowszych) uwzględniają m.in. sugestie dla planowania urbanistycznego (Kabisch i in., 2024).

W literaturze funkcjonuje ugruntowane stanowisko, że władze miast powinny wpływać na planowanie i projektowanie miejskich przestrzeni, aby maksymalizować pozytywne oddziaływanie terenów zielonych na dobrostan psychiczny i fizyczny mieszkańców (por. też Li i in., 2024; Mouratidis, 2021). Nadal podkreśla się jednak, że architektom krajobrazu i urbanistom brakuje wytycznych opartych na dowodach, niezbędnych przy projektowaniu MTZ w celu promowania i poprawy dobrostanu (Olszewska-Guizzo i in., 2022). Bezsprzecznie najbardziej optymalne byłoby, gdyby tereny zielone znajdowały się w niewielkiej odległości od miejsca zamieszkania (Biernacka i in., 2020; Liu i in., 2020), gdyż – jak pokazali Wood i in. (2018) – istnieje pozytywna korelacja między liczbą parków w lokalnym sąsiedztwie a zdrowiem psychicznym (dobrostanem psychicznym) mieszkańców. Według WHO obecność terenów zielonych w sąsiedztwie lub w odległości spacerowej (maksymalnie 1,5 km) jest niezbędna dla dobrego samopoczucia (dobrostanu psychicznego) człowieka. W warunkach miejskich, zdaniem Burrows i in. (2018), zapewnienie przestrzeni parkowej blisko obszarów mieszkalnych winno być priorytetem, nawet kosztem jakości tej przestrzeni. Dostęp do parków, które znajdują się dalej, może stanowić wyzwanie fizyczne, psychiczne lub społeczne, zwłaszcza w przypadku grup z ograniczoną mobilnością ze względu na wiek, niepełnosprawność ruchową (Błaszczuk i in., 2020),

i jest mniej prawdopodobne, że miejsca te będą odwiedzane (van Dinter i in., 2022). Istotne jest również eliminowanie barier fizycznych (architektonicznych), które wykluczają osoby z ograniczoną sprawnością z korzystania z niektórych parków lub ich fragmentów (por. Wojnowska-Heciak i in., 2022).

Kabisch i in. (2016) stwierdzili, że dekadę temu dostępność MTZ w Europie Wschodniej i Południowej była stosunkowo słabsza niż w Europie Zachodniej i Północnej. Niektóre badania miast postsocjalistycznych Europy Środkowo-Wschodniej dowiodły, że dostęp do terenów zielonych jest bardziej ograniczony dla mieszkańców o niższych dochodach (Farkas i in., 2022). Biernacka i in. (2020) poszli dalej, dyskutując nad dostępem, dostępnością i atrakcyjnością (ang. *availability, accessibility, attractiveness*) parków w kontekście (nie)sprawiedliwości środowiskowej miasta postsocjalistycznego (zob. też Fekete, 2023 – o Budapeszcie). Guo i in. (2024) pokazali natomiast, że debata na temat dostępności parków miejskich, szczególnie dla rekreacji, jest coraz częściej prowadzona w kontekście równości dystrybucji usług publicznych.

W części studiów analizowane są typy użytkowników parków i ich preferencje. Na przykład van Dinter i in. (2022) twierdzą, że w Niderlandach osoby starsze, aby cieszyć się przyrodą, częściej wybierają park niż spotkania z innymi ludźmi. Pary z dziećmi coraz częściej angażują się w działania społeczne, zwłaszcza korzystając z placów zabaw. Jednak ten aspekt wydaje się być stosunkowo słabo zbadany. Rośnie zapotrzebowanie na wieloaspektowe badania wpływu terenów zielonych na osoby samotne, wśród których w zachodnich społeczeństwach oprócz osób starszych coraz więcej jest osób młodych. Dotychczasowe ustalenia wskazują, że większa ekspozycja lub doświadczanie zieleni w mieście zmniejsza poczucie samotności (Astall-Burt i in., 2024).

Li i in. (2024) sugerują, że przyszłe badania powinny koncentrować się na zróżnicowanych korzyściach zdrowotnych płynących z MTZ w zależności od wieku, statusu społeczno-ekonomicznego i pochodzenia kulturowego (por. też Fischer i in., 2018). Z kolei Ayala-Azcárraga i in. (2019) proponują zgłębić związek pomiędzy zagospodarowaniem rekreacyjnym parków, sposobami ich użytkowania oraz dobrostanem użytkowników. Mak i Jim (2019) podkreślają ponadto rolę znajomości cech społeczno-demograficznych, rodzajów aktywności i preferencji użytkowników parków dla planowania i zarządzania parkami.

Podsumowując ten rozdział, w bardzo szerokim spektrum badań nad parkami miejskimi można dostrzec stały wzrost zainteresowania kwestiami społeczno-ekologicznymi, w tym znaczenia parków dla dobrostanu psychicznego ich użytkowników. Widoczne są także zróżnicowane propozycje wartościowania parków – począwszy od dyskutowanej w różnych wymiarach

dostępności, atrakcyjności (rekreacyjnej, środowiska przyrodniczego), obiektywnych lub postrzeganych pożytków dla użytkowników, ale też korzyści z samego faktu sąsiedztwa parku, różnorodności biologicznej czy stopnia naturalności. W części prac poddaje się pod dyskusję parki w kontekście transformacji miasta, rzadziej miejskiej polityki, w innych analizuje się je z perspektywy konkretnego typu użytkownika – coraz częściej osób starszych.

Wobec łączącej tak zróżnicowane aspekty zniuansowanej problematyki zrozumiała jest interdyscyplinarność badań i triangulacja stosowanych metod badawczych. Jako źródła danych coraz chętniej wykorzystywane są ślady cyfrowej obecności użytkowników parków miejskich, np. w mediach społecznościowych. Jednocześnie funkcjonują starannie przygotowane tradycyjne narzędzia badawcze, w tym oparte na przemyślanych skalach pomiarowych kwestionariusze ankiet, wywiadów, ale też nierzadko wspierane technologicznie narzędzia do kartowania partycypacyjnego.

Jak przedstawiono w dyskursie międzynarodowym, studia nad parkami miejskimi to dynamicznie rozwijające się interdyscyplinarne pole badawcze, a także nabierający znaczenia głos w dyskusji o współczesnym mieście.

3. PARKI MIEJSKIE – LITERATURA POLSKOJĘZYCZNA

Jak częściowo wykazano, parki miejskie są przedmiotem zainteresowania przedstawicieli wielu dyscyplin wiedzy, stąd też ujawnił się szeroki zakres tematyczny podejmowanych studiów i publikacji. Szulczewska i in. (2017) zauważyli, że badania w polskim piśmiennictwie dotyczące *stricte* MTZ są prowadzone najczęściej z perspektywy architektury krajobrazu, studiów przyrodniczych i ochrony środowiska (zob. m.in. Kus i Felski, 2018; Litwin i in., 2023; Pluta, 2016; Zachariasz, 2005, 2006). Szczególnie oryginalna wydaje się refleksja osadzona w studiach architektury krajobrazu dotycząca ewolucji idei i formy parku miejskiego, zmieniającej się wraz z charakterem miejskich społeczności i ich potrzeb, która rzadko wybrzmiewa w piśmiennictwie międzynarodowym (np. Martyka i Stojak, 2024¹⁵. Trojanowska, 2024).

W ostatniej dekadzie wyraźnie wzrosło zainteresowanie terenami zielonymi w miastach w naukach społecznych – zwłaszcza geografii i gospodarce przestrzennej oraz ekonomii¹⁶. W pierwszej fazie ożywienia rozważano je głównie z perspektywy przestrzeni publicznej i jakości życia (np. Chojecka, 2014; Mierzejewska, 2011), zaś w objętym analizą okresie (od 2016 r.) zaczęto coraz wyraźniej nawiązywać do konceptualizacji obecnych w międzynarodowym obiegu. W rezultacie

w polskojęzycznej literaturze z zakresu nauk społecznych odnoszącej się do MTZ ugruntowały się trzy nowe ujęcia problemu:

- zielona infrastruktura (ang. *green infrastructure*) – m.in. Drobniak i in. (2016), Korwel-Lejkowska i Topa (2017), Szulczewska (2018), Zwierzchowska i Mizgajski (2019);
- zielone miasto (ang. *green city*) – np. Hulicka (2019, 2022, 2023), Antczak i in. (2023);
- usługi czy świadczenia ekosystemów (ang. *ecosystem services*)¹⁷ – np. Kronenberg (2016), Degórski (2017), Zwierzchowska i Mizgajski (2019), Stępniewska i Mizgajski (2023), Kulczyk i in. (2023).

Sądząc po liczbie publikacji i różnorodności rozwinięć, badanie usług ekosystemów wzbudza największe zainteresowanie, co odpowiada zidentyfikowanemu także w debacie naukowej międzynarodowemu trendowi.

Wśród pojedynczo reprezentowanej tematyki podjętej przez przedstawicieli nauk społecznych można przykładowo wymienić: ekorewitalizację (Rogatka i in., 2018), parki w procesie miejskiej odnowy (Sochacka-Sutkowska, 2016), biopolis (Rybicka, 2018), miasto biofiliczne (Modrzewski, 2017), rozważania naukowe na temat wybranych wskaźników dostępności i atrakcyjności miejskich terenów zieleni (Biernacka, 2020, 2022), zieleni miejską jako element przestrzeni publicznej (Mróz, 2023) oraz partycypację społeczną w planowaniu miejskiej zieleni (Janik, 2023).

Przywołane nowe zagadnienia rezonują – co jest zrozumiałe – w różnym stopniu w opracowaniach polskojęzycznych dotyczących *stricte* parków miejskich. W konsekwencji zaproponowane przez Szulczewską i in. (2017) perspektywy studiów nad parkami trzeba rozszerzyć o badania świadczeń (usług) ekosystemowych parków miejskich prowadzone przeważnie przez geografów i ekonomistów (zob. Kulczyk i in., 2023).

Pojawia się też inna problematyka, m.in.: ocena dostępności parków (np. Borowska-Stefańska i Wiśniewski, 2018; Połom i in., 2017), zagospodarowanie parków (Borowska-Stefańska i Wojtczak, 2018), wpływ roślinności na kształtowanie krajobrazu dźwiękowego w parku miejskim (Malec i in., 2017), parki kieszonkowe¹⁸ (Krupa-Ławrynowicz, 2023), parki w kontekście pandemii COVID-19 (Grochowski, 2023). Unikatową propozycją jest wzorzec projektowania parku miejskiego o właściwościach terapeutycznych zaprezentowany przez Trojanowską (2017).

Podsumowując tę część pracy, można stwierdzić, że zakres tematyczny polskojęzycznych publikacji naukowych dotyczących parków miejskich jest zdecydowanie węższy. Ponadto inaczej są rozłożone akcenty w podejmowanych zagadnieniach niż zarysowane wcześniej w literaturze zagranicznej (anglojęzycznej). Niektóre problemy, w tym tak eksponowane w publikacjach zagranicznych relacje między

parkami miejskimi (terenami zieleni) a dobrostanem człowieka, są dotychczas prawie nieobecne w polskich opracowaniach naukowych – chociaż sygnalizowane w badaniach związanych z usługami ekosystemów i projektowaniu terapeutycznym parków. Znamienne jest, że wśród polskojęzycznych publikacji o parkach miejskich nie ma głosu przedstawicieli nauk o zdrowiu. Można zaryzykować stwierdzenie, że w polskiej debacie naukowej badania nad parkami miejskimi stanowią atrakcyjną, pozostającą wciąż w fazie wczesnej eksploracji, niszę interdyscyplinarnych badań miejskich.

4. POLSKIE PARKI MIEJSKIE W MIĘDZYNARODOWYM DYSKURŚIE NAUKOWYM (CZASOPISMACH ANGLOJĘZYCZNYCH)

Co interesujące, parki w polskich miastach, w tym zwłaszcza parki łódzkie (!), są dobrze reprezentowane w piśmiennictwie międzynarodowym. Analiza zawartości bazy Scopus (z 2 listopada 2024 r.) pokazuje, że większość artykułów pochodzi z ostatnich pięciu lat; została opublikowana w wysoko indeksowanych międzynarodowych¹⁹ czasopismach naukowych²⁰. Do najważniejszych poruszanych w nich zagadnień można zaliczyć:

1. Usługi (świadczenia) ekosystemów dostarczane przez parki miejskie oraz ich postrzeganie przez użytkowników – np. Giedych i Maksymiuk (2017), Zwierzchowska i in. (2018), Stępniewska (2021), Kulczyk i in. (2024), Nowak-Olejnik i in. (2024).
2. Parki a polityka miejska (różne wymiary). Przykładowo Haase i in. (2022) analizują parki łódzkie w ramach wielkoskalowego projektu odnowy miejskiej, który obejmuje m.in. zazielenianie i gentryfikację, zaś Feltynowski (2023) rozpatruje je w kontekście polityki zagospodarowania przestrzennego. Z kolei Halecki i in. (2023) zaproponowali nowy system parków miejskich w Krakowie oparty na tzw. ekologicznym planowaniu przestrzennym.
3. Dostępność²¹ parków oraz ich atrakcyjność, w tym pod kątem zagospodarowania rekreacyjnego, wyposażenia parku, niebieskiej infrastruktury. Przykładowo Biernacka i in. (2020) przedstawili koncepcję zintegrowanego systemu monitoringu dostępu, dostępności i atrakcyjności (*availability, accessibility, attractiveness*) parków miejskich i na jego podstawie porównali parki w Łodzi. W kolejnej pracy dokonali analizy sprawiedliwości środowiskowej przez pryzmat określonych wcześniej poziomów podaży parków oraz barier z nimi związanych (Biernacka i in., 2020). Z kolei Feltynowski i in. (2023) ocenili

atrakcyjność łódzkich parków miejskich poprzez metodę analizy wielokryterialnej AHP (ang. *analytic hierarchy process*) oraz technikę TOPSIS (ang. *technique for order of preference by similarity to ideal solution*).

4. Związki parków z rynkiem nieruchomości i mieszkalnictwem. Czembrowski i Kronenberg (2016) oraz Olbińska (2018) przekonują, że sąsiedztwo parków wpływa na wartość rynkową nieruchomości – mieszkań i lokali użytkowych. Kronenberg i in. (2023) pokazali, że większość nowych osiedli mieszkaniowych w Łodzi zlokalizowana jest wokół dużych i bardzo dużych parków, parków charakteryzujących się najwyższą wielofunkcyjnością, dobrze zagospodarowanych rekreacyjnie. Z kolei Łaszkiwicz (2024) twierdzi, że rosnąca wartość bliskości parku dla nabywców mieszkań skutkuje większą modernizacją struktur mieszkalnych w pobliżu parków niż w innych lokalizacjach, co pozwala na identyfikację symptomów zielonej gentryfikacji („pasywna” zielona gentryfikacja).
5. Parki a korzyści i rodzaje ryzyka zdrowotnego²². Przykładowo Jaszczak i in. (2021) zwrócili uwagę na krajobraz dźwiękowy (akustyczny) parku w kontekście projektowania terapeutycznego terenów rekreacyjnych (projektowania wzmacniającego dobrostan użytkowników). O regeneracyjnym charakterze krajobrazu dźwiękowego parków dyskutowali też Szkopiecka i in. (2023). Podniesiono również kwestie potencjału alergenowego roślinności parków oraz wskazano na potrzebę prowadzenia w parkach miejskich monitoringu aerobiologicznego (Ćwik i in., 2018; Kasprzyk i in., 2019, 2021).

Wśród innych tematów, zwykle pojedynczych prac, znalazły się m.in.: propozycja szacowania stopnia zazielenienia miasta (Bielecki i Będkowski, 2022), gęstości zieleni parkowej i poczucia zagrożenia (Pardela i in., 2022), a także analiza (nie)sprawiedliwości środowiskowej, nierówności społeczno-ekonomiczne w dostępie do kulturowych usług ekosystemów – terenów zielonych (Łaszkiwicz i in., 2018), parki kieszonkowe w Łodzi i Krakowie (Bajwołuk i Langer, 2023; Krzysztofik i Galoch, 2022), bariery dostępności parków miejskich dla osób niepełnosprawnych (Wojnowska-Heciak i in., 2022).

Podsumowując rozdział 4., należy podkreślić szeroki zakres problemów, o których dyskutowano w odniesieniu do polskich parków i wśród polskich autorów. Część, zwłaszcza usługi ekosystemów czy dostępność parków, stanowią zagadnienia głównego nurtu, a kolejną ujęcia specjalistyczne (np. projektowanie terapeutyczne parku czy potencjał alergenowy roślinności parków). Niektóre z przywołanych artykułów wydają się współtworzyć nowe ścieżki badań, będąc (patrz także na liczbę cytowań) liczącym się głosem polskich badaczy w międzynarodowej debacie dotyczącej szczególnie wartości zieleni miejskiej.

5. KONKLUZJE

Głównym celem artykułu było zarysowanie zasadniczych kierunków toczącej się dyskusji naukowej, przede wszystkim w naukach społecznych, wokół parków miejskich zarówno w perspektywie krajowej, jak i międzynarodowej. Ukazano rosnące zainteresowanie tą problematyką oraz jej wieloaspektową obecność, ale też wciąż znaczny potencjał tego zagadnienia w studiach nad miastem.

W każdym z analizowanych ujęć (międzynarodowe, krajowe, dotyczące parków w Polsce) można zauważyć postępującą proliferację tematów oraz znaczącą skłonność do integracji perspektywy społecznej i ekologicznej. W literaturze międzynarodowej, tworzonej także przez badaczy nauk o zdrowiu, widoczne jest eksponowanie roli i wymiarów oddziaływania parków miejskich na dobrostan człowieka. W artykule zaakcentowano zwłaszcza rosnące zainteresowanie korzyściami dla dobrostanu psychicznego różnych typów użytkowników parków miejskich. Jak podkreślono, międzynarodowe studia o parkach miejskich stanowią dynamicznie rozwijające się pole badawcze i coraz bardziej istotny problem w interdyscyplinarnej debacie o dzisiejszych wyzwaniach i przemianach miasta.

Przywołując poświęconą parkom miejskim aktualną literaturę polskojęzyczną, warto odnieść ją do międzynarodowego dyskursu wokół tego zagadnienia. Jak stwierdzono, dorobek polskojęzyczny ma węższy zakres tematyczny, a także inaczej rozłożone akcenty, co jest pochodną dyscyplin, w ramach których prowadzone są analizy, przede wszystkim silnego głosu środowisk architektury krajobrazu. Zasadniczą różnicą jest to, że eksponowane w licznych publikacjach zagranicznych relacje między parkami miejskimi a dobrostanem psychicznym człowieka były dotychczas prawie nieobecne w polskojęzycznym piśmiennictwie. W tym względzie artykuł częściowo wypełnił tę lukę badawczą i wskazuje na potrzebę dalszych badań, także empirycznych.

Jednocześnie, kontrastując oba dyskursy naukowe na temat MTZ, zauważono, że w szczególności w dyskursie międzynarodowym brakuje perspektywy postępującej ewolucji idei i form parków miejskich, która czyni z nich hybrydę o celach ekologicznych, planistycznych i społecznych. Ogólnie w literaturze anglojęzycznej (w odróżnieniu od polskiej) perspektywa architektury i planowania krajobrazu jest zdecydowanie rzadziej reprezentowana niż perspektywa społeczno-ekologiczna. Niewiele jest zatem refleksji o estetyce parków, zwłaszcza dotyczącej postmodernistycznych (dekonstruktywistycznych) realizacji, praktykach recyklingu przestrzeni, wzrastającej liczbie realizacji tymczasowych (także komercyjnych), partycypacji społecznej w planowaniu fragmentów przestrzeni

parkowych. Wypełniając tę lukę badawczą, zarówno w międzynarodowej, jak i polskiej debacie, można rozważyć, w jakim stopniu wymienione działania są znaczące dla różnych wymiarów dobrostanu (poszczególnych typów) użytkowników. Przyszłe studia mogłyby również pokazać geograficzną różnorodność podejść w kształtowaniu miejskich przestrzeni zielonych czy uwzględnić różne konteksty kulturowe w postawie wobec przyrody.

Wreszcie warto zauważyć znacznie szersze niż w polskojęzycznym piśmiennictwie spektrum problemów, które są współcześnie rozważane w odniesieniu do polskich parków i przez polskich autorów w literaturze międzynarodowej²³. Część z nich (usługi ekosystemów, dostępność parków) to ugruntowane zagadnienia głównego nurtu, inne (np. sprawiedliwość środowiskowa, zielona gentryfikacja, czynniki ryzyka zdrowotnego) współkształtują nowe kierunki międzynarodowej debaty o parkach miejskich i MTZ.

Konkludując, w przedstawionej literaturze można zaobserwować zarówno wielowymiarowe (re)definiowanie wartości parków miejskich, jak i powszechny konsensus, że stanowią one istotny element współczesnego miasta oraz pożądany kierunek jego transformacji. W tym kontekście zgadzamy się z Melon i in. (2024), że zrozumienie specyfiki terenów zielonych, również parków miejskich, staje się nie tylko atrakcyjnym naukowym wyzwaniem, ale też koniecznością.

PRZYPISY

¹ Jak tłumaczy Kienig (2024), termin „dobrostan” (*wellbeing, well-being*) po raz pierwszy został użyty w definicji zdrowia zaproponowanej w 1948 r. przez Światową Organizację Zdrowia (WHO). Zgodnie z tą definicją zdrowie to „stan pełnego fizycznego, psychicznego i społecznego dobrostanu, a nie tylko brak choroby lub kalectwa” (Kienig, 2024, s. 108). Najnowsza tzw. pozytywna wizja zdrowia według WHO (2023a) integruje dobrostan fizyczny, psychiczny, duchowy i społeczny.

W nauce funkcjonuje wiele konceptualizacji dobrostanu i jego pomiaru (zob. m.in. Kołodziej-Zaleska i Przybyła-Basista, 2018). Jest on jednym z głównych zagadnień psychologii pozytywnej, jakkolwiek w XXI w. odnotowano wzrost interdyscyplinarnych badań naukowych nad dobrostanem.

Dobrostan jest także pojęciem wykorzystywanym w badaniach jakości życia. Jak wskazują Śniadek i Zajadacz (2014, s. 348), „pomiar jakości życia powinien obejmować dwa wymiary: szeroko rozumiane obiektywne warunki życia oraz dobrobyt subiektywny (*subjective well-being*)”, który dalej autorki określają jako dobrostan bądź subiektywną jakość życia.

² Jak wskazuje dokument WHO (2023a), doświadczany (globalnie) kryzys zdrowia psychicznego dotyczy zwłaszcza miejskich populacji. Przykładowo van Os i in. (2010) na łamach *Nature* twierdzą, że ryzyko schizofrenii na obszarach miejskich jest dwukrotnie większe.

³ W ostatnim (postpandemicznym) dokumencie WHO (2023b) dotyczącym dobrostanu podkreśla się rolę polityki krajowej i lokalnej (miejskiej) w zakresie zdrowia publicznego i promocji zdrowia we wzmacnianiu indywidualnego i społecznego dobrostanu do tworzenia *well-being societies*.

⁴ Autorki są świadome, że oferowana interpretacja zebranych tekstów mogłaby się różnić w zależności od zespołu autorów lub kontekstu recenzji. Jak argumentuje Sukhera (2022, s. 416), „przeglądy narracyjne nie mają na celu bycia systematycznymi syntezami, które odpowiadają na konkretne, wysoce ukierunkowane pytanie; zamiast tego oferują starannie przemyślane [...] interpretacje zbioru wiedzy. Takie przeglądy nie zapewnią wyczerpującego, kompleksowego przeglądu literatury; są jednak przydatne do bogatego i znaczącego podsumowania tematu”. Zgodnie z celem artykułu szukano odpowiedzi na pytanie: jakie są aktualnie podejmowane główne kierunki badań dotyczące parków miejskich?

⁵ Wcześniejsze badania zreferowano na podstawie przytoczonych w tekście przeglądów literatury.

⁶ W analizowanym okresie, tj. w latach 2016–2024, w bazie Scopus znajdowały się 8772 artykuły dotyczące parków miejskich (tzn. w swoim tytule, abstrakcie lub słowach kluczowych zawierały określenie *city* i *park*), z tego 3198 z zakresu nauk społecznych (*social sciences*), następnie wybór ten zawężono do artykułów anglojęzycznych (2898). Po zapoznaniu się z treściami abstraktów zdecydowano, że analiza skupi się zwłaszcza na zagadnieniu parków miejskich i dobrostanu (644 artykuły) jako wyraźnie przyciągającym uwagę badaczy. Jak wcześniej wspomniano, zrealizowano ją w formie przeglądu narracyjnego, ukierunkowanego na pytanie: jak we współczesnej literaturze przedmiotu dyskutuje się na temat parków miejskich i dobrostanu mieszkańców?

W części 4., dotyczącej artykułów o parkach miejskich w Polsce w bazie Scopus, zidentyfikowano 197 artykułów naukowych z okresu 2016–2024 r., które w swoim tytule, abstrakcie lub słowach kluczowych zawierały określenie *city*, *park* oraz *Poland*, a także 235 artykułów, w których występowały słowa: *urban*, *park* i *Poland*. Przegląd tej części skupiał się na pytaniu: jakie są główne tematy (konceptje) odnoszące się w literaturze międzynarodowej do polskich parków miejskich?

⁷ Google Scholar jest jedną z największych bezpłatnych specjalistycznych wyszukiwarek zasobów naukowych. Mając świadomość, że baza ta obejmuje tzw. szarą literaturę, analizą objęto jedynie 54 znajdujące się w niej artykuły naukowe i recenzowane monografie. Analiza tej części skłaniała do poszukiwania odpowiedzi na pytanie: jakie są główne problemy badań nad parkami miejskimi w polskim piśmiennictwie naukowym?

⁸ Jednak nie znaleziono publikacji odnoszących się do tego wymiaru w kontekście celów artykułu.

⁹ W tym neurobiologii środowiskowej i psychologii środowiskowej.

¹⁰ Zgodnie z tym podziałem dobrostan psychiczny obejmuje szczęście i zadowolenie z życia (dobrostan hedonistyczny) oraz spełnienie, funkcjonowanie i cel w życiu (dobrostan eudajmonistyczny). Mierzony jest najczęściej z wykorzystaniem dedykowanych kwestionariuszy pomiaru (np. stosowaną miarą była Warwick-Edinburgh Mental Well-Being Scale [WEMWBS]).

¹¹ W toku rosnącej dyskusji w literaturze wykazano, że potencjał usług ekosystemowych parków miejskich jest bardzo szeroki, a dążenie do identyfikacji obiektywnych i percepcyjnych korzyści (świadczeń, usług ekosystemów) zapewnianych przez parki dostarcza licznych i wyrafinowanych badawczo opracowań z różnych miast świata (m.in. Pinto i in., 2022; Stępniewska, 2021; Yang i in., 2021).

¹² Jak tłumaczy Śwędzioł (2018, s. 318): „fenomen określony mianem [t]eorii [o]dbudowywania [u]wagi ([a]ttention [r]estoration [t]heory – ART) polega na tym, że czas spędzony w naturze lub samo nawet oglądanie scen związanych z naturą poprawiają koncentrację i funkcjonowanie poznawcze”.

¹³ Teoria redukcji stresu Ulricha wskazuje, że kontakt z naturą wywołuje nieświadomą i automatyczną pozytywną reakcję emocjonalną, a korzyści psychologiczne (relaksujące) wzrastają wraz z różnorodnością krajobrazu (bioróżnorodnością) (Śwędzioł, 2018).

¹⁴ Obie propozycje zostały opisane szerzej przez Hartig (2021).

¹⁵ Zbiór bardzo interesujących tekstów, autorstwa przeważnie architektów, architektów krajobrazu i planistów, dotyczących różnych funkcji i typów parków, w tym kieszonkowych, liniowych, zabytkowych, dyskutowanych w odniesieniu do polskich przykładów.

¹⁶ Brakuje prac z zakresu nauk medycznych lub wykorzystujących warsztat tychże.

¹⁷ Jedne z pierwszych polskojęzycznych prac opublikowali: Mizgajski (2010), Szumacher (2011) i Kronenberg (2012).

¹⁸ Parki kieszonkowe (ang. *pocket parks*, *vest-pocket* lub *mini-parks*) są współczesną coraz częściej obecną w Polsce „urbanistyczną odpowiedzią” na niedobór terenów zielonych w gęsto zabudowanych strefach, zwłaszcza historycznych śródmieściach. W części opracowań traktowane jako odmienne typy zieleni miejskiej. Ich idea pochodzi z połowy XX w. z miast Ameryki Północnej. Obecnie w wielu europejskich metropoliach (np. Londynie, Kopenhadze, Wiedniu) funkcjonują miejskie programy, które stosują tzw. zieloną akupunkturę (Krupa-Ławrynowicz, 2023).

¹⁹ Na potrzeby tego artykułu przeprowadzono analizę publikacji anglojęzycznych indeksowanych w bazie Scopus. Celowo usunięto publikacje pokonferencyjne i skupiono się na artykułach z czasopism. Autorki są świadome ograniczeń tak prowadzonej analizy.

²⁰ Między innymi: *Landscape and Urban Planning*, *Land Use Policy*, *Housing Studies*, *Urban Forestry & Urban Greening* czy *Cities*.

²¹ Należy rozróżnić dwa rodzaje dostępności – pierwszy związany z samym istnieniem parku, jego bliskim położeniem, drugi z możliwościami fizycznymi i psychologicznymi (np. poczuciem bezpieczeństwa) korzystania z parku.

²² Zakres tej grupy tematycznej może częściowo pokrywać się z dysfunkcjami ekosystemów miejskich (ang. *urban ecosystem disservices*), które również zaczynają przyciągać uwagę badaczy.

²³ Sytuacja ta może częściowo wynikać z promowanego w Polsce modelu nauki, który nadaje priorytet międzynarodowej działalności publikacyjnej, w tym publikowaniu w języku angielskim, stwarzając zarazem różne obszary ryzyka dla polskiej nauki, m.in. ryzyko ograniczenia rozwoju naukowego języka polskiego.

BIBLIOGRAFIA

- Abraham, A., Sommerhalder, K., Abel, T. (2010). Landscape and well-being: A scoping study on the health-promoting impact of outdoor environments. *International Journal of Public Health*, 55, 59–69. <https://doi.org/10.1007/s00038-009-0069-z>
- Adiati, M.P., Lestari, N.S., Wiastuti, R.D. (2018). Public parks as urban tourism in Jakarta. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 126, artykuł 012063. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/126/1/012063>
- Antczak, E., Rzeńca, A., Sobol, A. (2023). Zielone miasta w Polsce. Analiza porównawcza na podstawie agregatowego mierznika rozwoju. *Wiadomości Statystyczne / The Polish Statistician*, 68(11), 23–47. <https://doi.org/10.59139/ws.2023.11.2>
- Astell-Burt, T., Navakatikyan, M.A., Feng, X. (2024). Contact with nature may be a remedy for loneliness: A nationally representative longitudinal cohort study. *Environmental Research*, 263(cz. 1), artykuł 120016. <https://doi.org/10.1016/j.envres.2024.120016>
- Ayala-Azcárraga, C., Diaz, D., Zambrano, L. (2019). Characteristics of urban parks and their relation to user well-being. *Landscape and Urban Planning*, 189, 27–35. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2019.04.005>
- Bajwoluk, T., Langer, P. (2023). The pocket park and its impact on the quality of urban space on the local and supralocal

- scale: Case study of Krakow, Poland. *Sustainability*, 15(6), artykuł 5153. <https://doi.org/10.3390/su15065153>
- Barton, J., Rogerson, M. (2017). The importance of greenspace for mental health. *British Journal of Psychiatry International*, 14(4), 79–81. <https://doi.org/10.1192/S2056474000002051>
- Bernacki, K. (2009). *Idea parku miejskiego po 1982 roku* [niepublikowana praca doktorska]. Politechnika Wrocławska, Wydział Architektury, Zakład Kształtowania Środowiska.
- Bielecki, A., Będkowski, K. (2022). The degree of greenery in Łódź city, Poland – clearing up discrepancies between official statistics and satellite data. *Acta Scientiarum Polonorum. Administratio Locorum*, 21(4), 489–512. <https://doi.org/10.31648/aspa.7623>
- Biernacka, M. (2020). Przegląd i ocena wybranych wskaźników dostępności i atrakcyjności miejskich terenów zieleni. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Oeconomica*, 2(347), 53–70. <https://doi.org/10.18778/0208-6018.347.04>
- Biernacka, M. (2022). Podaż terenów zieleni w mieście. Jakość życia, standardy planowania, wartość. W: A. Rzeńca (red.), *EkoMiasto#Środowisko. Zrównoważony, inteligentny i partycypacyjny rozwój miasta* (wyd. 2) (s. 257–270). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <https://doi.org/10.18778/7969-576-8.12>
- Biernacka, M., Kronenberg, J., Łaszkiwicz, E. (2020). An integrated system of monitoring the availability, accessibility and attractiveness of urban parks and green squares. *Applied Geography*, 116, artykuł 102152. <https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2020.102152>
- Błaszczczyk, M., Suchocka, M., Wojnowska-Heciak, M., Muszyńska, M. (2020). Quality of urban parks in the perception of city residents with mobility difficulties. *PeerJ*, 8, artykuł e10570. <http://doi.org/10.7717/peerj.10570>
- Borowska-Stefańska, M., Wiśniewski, S. (2018). Dostępność łódzkich parków w świetle transportu indywidualnego, zbiorowego i rowerowego. *Przegląd Komunikacyjny*, 73(2), 9–16. https://www.transportation.overview.pwr.edu.pl/UPLOAD/BAZA-ARTYKULOW/PL/2018/02/A_PL_18_02_02.pdf
- Borowska-Stefańska, M., Wojtczak, M. (2018). Zagospodarowanie parków w Turku i Koninie – studium porównawcze. *Biuletyn Umiejowicki*, 7, 119–133. <https://doi.org/10.18778/2299-8403.07.08>
- Bratman, G.N., Anderson, C.B., Berman, M.G., Cochran, B., de Vries, S., Flanders, J., Folke, C., Frumkin, H., Gross, J.J., Hartig, T., Kahn, P.H., Jr., Kuo, M., Lawler, J.J., Levin, P.S., Lindahl, T., Meyer-Lindenberg, A., Mitchell, R., Ouyang, Z., Roe, J., [...], Daily, G.C. (2019). Nature and mental health: An ecosystem service perspective. *Science Advances*, 5(7), artykuł eaax0903. <https://doi.org/10.1126/sciadv.aax0903>
- Bunakov, O.A., Eidelman, B.M., Fakhruudinova, L.R. (2019). Creation and use of city parks for tourism and the recreation. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 8(4), 21–26. <https://doi.org/10.36941/ajis-2019-0033>
- Burrows, E., O'Mahony, M., Geraghty, D. (2018). How urban parks offer opportunities for physical activity in Dublin, Ireland. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15(4), artykuł 815. <https://doi.org/10.3390/ijerph15040815>
- Cattacin, S., Gamba, F. (2025). Inclusion of differences through the rhythm of the city. An analysis of an urban neighbourhood park. *Cities*, 156, artykuł 105475. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2024.105475>
- Chojacka, A. (2014). Znaczenie terenów zielonych w przestrzeni publicznej oraz ich wpływ na jakość życia miejskiego. *Rynek – Społeczeństwo – Kultura*, 1(9), 48–54.
- Collins, P.Y., Sinha, M., Concepcion, T., Patton, G., Way, T., McCay, L., Mensa-Kwao, A., Herrman, H., de Leeuw, E., Anand, N., Atwoli, L., Bardikoff, N., Booyesen, C., Bustamante, I., Chen, Y., Davis, K., Dua, T., Foote, N., Hughsam, M., [...], Zeitz, L. (2024). Making cities mental health friendly for adolescents and young adults. *Nature*, 627(8002), 137–148. <https://doi.org/10.1038/s41586-023-07005-4>
- Czebrowski, P., Kronenberg, J. (2016). Hedonic pricing and different urban green space types and sizes: Insights into the discussion on valuing ecosystem services. *Landscape and Urban Planning*, 146, 11–19. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2015.10.005>
- Ćwik, A., Kasprzyk, I., Wójcik, T., Borycka, K., Cariñanos, P. (2018). Attractiveness of urban parks for visitors versus their potential allergenic hazard: A case study in Rzeszów, Poland. *Urban Forestry & Urban Greening*, 35, 221–229. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2018.09.009>
- Degórski, M. (2017). Jakość życia a potencjał środowiska i świadczenia ekosystemów. W: W. Okrasa (red.), *Jakość życia i spójność przestrzenna. Rozwój i dobrostan w kontekście lokalnym* (s. 207–222). Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Drobniak, A., Janiszek, M., Plac, K. (2016). Zielona gospodarka i zielona infrastruktura jako mechanizmy wzmacniania gospodarczo-środowiskowego wymiaru prężności miejskiej. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu / Research Papers of the Wrocław University of Economics*, (443), 57–69. <https://doi.org/10.15611/pn.2016.443.05>
- Du, Y., Zhao, R. (2022). Research on the development of urban parks based on the perception of tourists: A case study of Taihu Park in Beijing. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(9), artykuł 5287. <https://doi.org/10.3390/ijerph19095287>
- Enssle, F., Kabisch, N. (2020). Urban green spaces for the social interaction, health and well-being of older people: An integrated view of urban ecosystem services and socio-environmental justice. *Environmental Science & Policy*, 109, 36–44. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2020.04.008>
- Farkas, J.Z., Kovács, Z., Csomós, G. (2022). The availability of green spaces for different socio-economic groups in cities: A case study of Budapest, Hungary. *Journal of Maps*, 18(1), 97–105. <https://doi.org/10.1080/17445647.2022.2079433>
- Fekete, K.A. (2023). Budapest residents' views on smart city developments as revealed by a questionnaire survey. *Modern Geografia*, 18(2), 17–33. <https://doi.org/10.15170/MG.2023.18.02.02>
- Feltynowski, M. (2023). Urban green spaces in land-use policy – types of data, sources of data and staff: The case of Poland. *Land Use Policy*, 127, artykuł 106570. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2023.106570>
- Feltynowski, M., Rzeńca, A., Rzeńca, P., Wróblewski, W. (2023). AHP and TOPSIS as methods assessing the attractiveness of urban parks: The case of Lodz, Poland. *European Spatial Research and Policy*, 30(1), 145–169. <https://doi.org/10.18778/1231-1952.30.1.07>
- Fischer, L.K., Honold, J., Botzat, A., Brinkmeyer, D., Cvejić, R., Delshammar, T., Elands, B., Haase, D., Kabisch, N., Karle, S.J., Laforteza, R., Nastran, M., Nielsen, A.B., van der Jagt, A.P., Vierikko, K., Kowarik, I. (2018). Recreational ecosystem services in European cities: Sociocultural and geographical contexts matter for park use. *Ecosystem Services*, 31(cz. C), 455–467. <https://doi.org/10.1016/j.ecoser.2018.01.015>
- Giedych, R., Maksymiuk, G. (2017). Specific features of parks and their impact on regulation and cultural ecosystem services provision in Warsaw, Poland. *Sustainability*, 9(5), artykuł 792. <https://doi.org/10.3390/su9050792>
- Grochowski, M. (2023). Wpływ pandemii COVID-19 na wykorzystanie parków w Warszawie. *Prace i Studia Geograficzne*, 68(3), 71–83. <https://doi.org/10.48128/pisg/2023-68.3-05>
- Grzyb, T., Kulczyk, S., Derek, M., Woźniak, E. (2021). Using social media to assess recreation across urban green spaces in times of abrupt change. *Ecosystem Services*, 49, artykuł 101297. <https://doi.org/10.1016/j.ecoser.2021.101297>
- Guo, R., Diehl, J.A., Zhang, R., Wang, H. (2024). Spatial equity of urban parks from the perspective of recreational opportunities and recreational environment quality: A case study in

- Singapore. *Landscape and Urban Planning*, 247, artykuł 105065. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2024.105065>
- Haase, A., Koprowska, K., Borgström, S. (2022). Green regeneration for more justice? An analysis of the purpose, implementation, and impacts of greening policies from a justice perspective in Łódź Stare Polesie (Poland) and Leipzig's inner east (Germany). *Environmental Science & Policy*, 136, 726–737. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2022.08.001>
- Halecki, W., Stachura, T., Fudała, W., Stec, A., Kuboń, S. (2023). Assessment and planning of green spaces in urban parks: A review. *Sustainable Cities and Society*, 88, artykuł 104280. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2022.104280>
- Hartig, T. (2021). Restoration in nature: Beyond the conventional narrative. W: A.R. Schutte, J.C. Torquati i J.R. Stevens (red.), *Nature and psychology: Biological, cognitive, developmental, and social pathways to well-being* (s. 89–151). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-69020-5_5
- Houlden, V., Weich, S., Porto de Albuquerque, J., Jarvis, S., Rees, K. (2018). The relationship between greenspace and the mental wellbeing of adults: A systematic review. *PLoS ONE*, 13(9), artykuł e0203000. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0203000>
- Hulicka, A. (2019). Idea *Green City* a miejska polityka prośrodowiskowa. Przykład Warszawy, Pragi i Budapesztu. *Społeczeństwo i Polityka*, 4(61), 67–84.
- Hulicka, A. (2022). Idea miasta zielonego: Analiza porównawcza miast Europy Środkowej (przykład Warszawy, Pragi i Budapesztu). *Zarządzanie Publiczne*, 57(1–2), 23–47. <https://doi.org/10.4467/20843968ZP.22.002.18037>
- Hulicka, A. (2023). Miasta zrównoważone. *Green city, eco-city i smart city* – koincydencja pojęć. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego*, 49(1), 41–62. <https://doi.org/10.30450/202303>
- Hunter, M.R., Gillespie, B.W., Chen, S.Y.-P. (2019). Urban nature experiences reduce stress in the context of daily life based on salivary biomarkers. *Frontiers in Psychology: Section Environmental Psychology*, 10, artykuł 772. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00722>
- Jabbar, M., Yusoff, M.M., Shafie, A. (2022). Assessing the role of urban green spaces for human well-being: A systematic review. *Geojournal*, 87, 4405–4423. <https://doi.org/10.1007/s10708-021-10474-7>
- Janik, L. (2023). Zieleń w rękach mieszkańców – miejsce zieleni w budżetach obywatelskich Katowic w latach 2016–2021. *Prace Geograficzne*, 172), 57–81. <https://doi.org/10.4467/20833113PG.23.015.19202>
- Jaszczak, A., Małkowska, N., Kristianova, K., Bernat, S., Pochołyła, E. (2021). Evaluation of soundscapes in urban parks in Olsztyn (Poland) for improvement of landscape design and management. *Land*, 10(1), artykuł 66. <https://doi.org/10.3390/land10010066>
- Kabisch, N., Hornick, T., Bumberger, J., Krämer, R., Legg, R., Masztalerz, O., Bastl, M., Simon, J.C., Treudler, R., Dunker, S. (2024). Monitoring and perception of allergenic pollen in urban park environments. *Landscape and Urban Planning*, 250, artykuł 105133. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2024.105133>
- Kabisch, N., Strohbach, M., Haase, D., Kronenberg, J. (2016). Urban green space availability in European cities. *Ecological Indicators*, 70, 586–596. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2016.02.029>
- Kaplan, R., Kaplan, S. (1989). *The experience of nature: A psychological perspective*. Cambridge University Press.
- Kasprzyk, I., Ćwik, A., Kluska, K., Wójcik, T., Cariñanos, P. (2019). Allergenic pollen concentrations in the air of urban parks in relation to their vegetation. *Urban Forestry & Urban Greening*, 46, artykuł 126486. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2019.126486>
- Kasprzyk, I., Grinn-Gofroń, A., Ćwik, A., Kluska, K., Cariñanos, P., Wójcik, T. (2021). Allergenic fungal spores in the air of urban parks. *Aerobiologia*, 37, 39–51. <https://doi.org/10.1007/s10453-020-09671-7>
- Kienig, A. (2024). Jak być szczęśliwym? Dobrostan człowieka – przegląd badań. *Zagadnienia Społeczne*, 1(19), 107–123. <https://apwb.pl/wp-content/uploads/2022/10/Czasopismo-Zagadnienia-Spoleczne-119-2024-Akademia-Podlaska-w-Bialymstoku.pdf>
- Kim, D., Jin, J. (2018). Does happiness data say urban parks are worth it? *Landscape and Urban Planning*, 178, 1–11. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2018.05.010>
- Kleinschroth, F., Kowarik, I. (2020). COVID-19 crisis demonstrates the urgent need for urban greenspaces. *Frontiers in Ecology and the Environment*, 18(6), 318–319. <https://doi.org/10.1002/fee.2230>
- Kołodziej-Zaleska, A., Przybyła-Basista, H. (2018). Dobrostan psychiczny i jego pomiar za pomocą polskiej wersji Oksfordzkiego Kwestionariusza Szczęścia. *Czasopismo Psychologiczne/ Psychological Journal*, 24(1), 87–97. <http://czasopismopsychologiczne.pl/files/articles/2018-24-dobrostan-psychiczny-i-jego-pomiarza-pomoc-polskiej-wersji-oksfordzkiego-kwestionariusza-szczescia.pdf>
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. *Unijna strategia na rzecz bioróżnorodności 2030. Przywracanie przyrody do naszego życia*. (2020, 20 maja). COM/2020/380 final. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A52020DC0380>
- Korwel-Lejkowska, B., Topa, E. (2017). Dostępność parków miejskich jako elementów zielonej infrastruktury w Gdańsku. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 37), 63–75. <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/rrpr/article/view/8743>
- Kraemer, R., Kabisch, N. (2022). Parks under stress: Air temperature regulation of urban green spaces under conditions of drought and summer heat. *Frontiers in Environmental Science: Section Land Use Dynamics*, 10, artykuł 849965. <https://doi.org/10.3389/fenvs.2022.849965>
- Kronenberg, J. (2012). Usługi ekosystemów w miastach. *Zrównoważony rozwój – Zastosowania*, 3, 13–28. https://sendzimir.org.pl/wp-content/uploads/2019/08/ZRZ3_str_13-28.pdf
- Kronenberg, J. (2016). Usługi ekosystemów – nowe spojrzenie na wartość środowiska przyrodniczego. W: A. Rzeńca (red.), *EkoMiasto#Środowisko. Zrównoważony, inteligentny i partycypacyjny rozwój miasta* (s. 63–88). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <https://doi.org/10.18778/7969-576-8.04>
- Kronenberg, J., Skuza, M., Łaskiewicz, E. (2023). To what extent do developers capitalise on urban green assets? *Urban Forestry & Urban Greening*, 87, artykuł 128063. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2023.128063>
- Krupa-Ławrynowicz, A. (2023). Parki kieszonkowe. Przestrzeń publiczna, życie publiczne, praktyki miejskie. W: A. Krupa-Ławrynowicz i K. Orszulak-Dudkowska (red.), *Miasto mozaika. Opis kulturowy* (s. 53–64). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <https://hdl.handle.net/11089/50337>
- Krzysztofik, S., Galoch, A. (2022). Pocket parks in Łódź as an element of improving urban resilience in the city centre. *Builder*, 303(10), 52–55. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0015.9892>
- Kulczyk, S., Grzyb, T., Woźniak, E., Derek, M. (2024). Nature in urban green spaces: Main attractor or nice background? Drivers and dynamics of cultural ecosystem services provision. *Urban Forestry & Urban Greening*, 96, artykuł 128328. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2024.128328>
- Kulczyk, S., Matczak, P., Derek, M., Gerlée, A., Mączka, K. (2023). Kulturowe wartości usług ekosystemowych. W: M. Stępniewska i A. Mizgajski (red.), *Usługi ekosystemowe w zarządzaniu układami przyrodniczymi* (s. 197–215). Bogucki Wydawnictwo Naukowe. <https://doi.org/10.12657/9788379864690-10>
- Kumar, V., Vuillomenet, A. (2021). Urban nature: Does green infrastructure relate to the cultural and creative vitality of European cities? *Sustainability*, 13(14), artykuł 8052. <https://doi.org/10.3390/su13148052>

- Kus, M., Felski, B. (2018). Zieleń w przestrzeni antropogenicznej jako element poprawy atrakcyjności społecznej i efektywności klimatycznej miasta. *Przestrzeń, Ekonomia, Społeczeństwo*, 14(2), 81–98.
- Legg, R., Kabisch, N. (2024). The effects of allergenic pollen in green space on mental health, behaviour and perceptions: A systematic review. *Urban Forestry & Urban Greening*, 92, artykuł 128204. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2024.128204>
- Li, Y., Liu, H., Vidal, D.G., Akpınar, A., Li, D. (2024). Editorial: Urban green spaces and human health. *Frontiers in Public Health: Section Environmental Health and Exposome*, 12, artykuł 1404452. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2024.1404452>
- Litwin, D., Morawska, P., Opyd, K., Wiśniewska, J. (2023). Place zabaw w krakowskich parkach. *Przestrzeń – Urbanistyka – Architektura*, 1, 200–214. <https://doi.org/10.37705/PUA/1/2023/14>
- Liu, Q., Ullah, H., Wan, W., Peng, Z., Hou, L., Rizvi, S.S., Haider, S.A., Qu, T., Muzahid, A.A.M. (2020). Categorization of green spaces for a sustainable environment and smart city architecture by utilizing big data. *Electronics*, 9(6), artykuł 1028. <https://doi.org/10.3390/electronics9061028>
- Łaskiewicz, E. (2024). Towards green gentrification? The interplay between residential change, the housing market, and park proximity. *Housing Studies*, 39(9), 2280–2299. <https://doi.org/10.1080/02673037.2023.2176832>
- Łaskiewicz, E., Kronenberg, J., Marcińczak, S. (2018). Attached to or bound to a place? The impact of green space availability on residential duration: The environmental justice perspective. *Ecosystem Services*, 30(cz. B), 309–317. <https://doi.org/10.1016/j.ecoser.2017.10.002>
- Ma, B., Zhou, T., Lei, S., Wen, Y., Htun, T.T. (2019). Effects of urban green spaces on residents' well-being. *Environment, Development and Sustainability*, 21, 2793–2809. <https://doi.org/10.1007/s10668-018-0161-8>
- Ma, Y., Koomen, E., Rouwendal, J., Wang, Z. (2024). The increasing value of urban parks in a growing metropole. *Cities*, 147, artykuł 104794. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2024.104794>
- Mak, B.K.L., Jim, C.Y. (2019). Linking park users' socio-demographic characteristics and visit-related preferences to improve urban parks. *Cities*, 92, 97–111. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2019.03.008>
- Malec, M., Klatka, S., Kruk, E., Ryczek, M. (2017). Próba oceny wpływu roślinności na kształtowanie krajobrazu dźwiękowego na przykładzie dwóch parków miejskich Krakowa. *Acta Scientiarum Polonorum. Formatio Circumictus*, 16(2), 167–178. <https://acta.urk.edu.pl/pdf-102527-33999?filename=PROBA%20OCENY%20WPLYWU.pdf>
- Markevych, I., Schoierer, J., Hartig, T., Chudnovsky, A., Hystad, P., Dzhambov, A.M., de Vries, S., Triguero-Mas, M., Brauer, M., Nieuwenhuijsen, M.J., Lupp, G., Richardson, E.A., Astell-Burt, T., Dimitrova, D., Feng, X., Sadeh, M., Standl, M., Heinrich, J., Fuertes, E. (2017). Exploring pathways linking greenspace to health: Theoretical and methodological guidance. *Environmental Research*, 158, 301–317. <https://doi.org/10.1016/j.envres.2017.06.028>
- Martyka, A., Stojak, G. (red.). (2024). *Parki publiczne miejskie, podworskie i przypałacowe jako przestrzenie wielofunkcyjne – perspektywa interdyscyplinarna*. Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej.
- Melon, M., Sikorski, P., Archiciński, P., Łaskiewicz, E., Hoppa, A., Zaniewski, P., Zaniewska, E., Strużyński, W., Sudnik-Wójcikowska, B., Sikorska, D. (2024). Nature on our doorstep: How do residents perceive urban parks vs. biodiverse areas? *Landscape and Urban Planning*, 247, artykuł 105059. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2024.105059>
- Mierzejewska, L. (2011). Zieleń miejska jako przestrzeń publiczna. W: I. Jażdżewska (red.), *Konwersatorium Wiedzy o Mieście. T. 24: Przestrzeń publiczna miast* (s. 15–26). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <https://doi.org/10.18778/7525-650-5.03>
- Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej Departament Strategii. (2021, 5 stycznia). *Nowa Karta Lipska i Agenda Terytorialna UE 2030 przyjęte przez ministrów krajów wspólnoty europejskiej* [notatka]. Serwis Rzeczypospolitej Polskiej. <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/nowa-karta-lipska-i-agenda-terytorialna-ue-2030-przyjete-przez-ministrow-krajow-wspolnoty-europejskiej>
- Mizgajski, A. (2010). Świadczenia ekosystemów jako rozwijające się pole badawcze i aplikacyjne. *Ekonomia i Środowisko*, 1(37), 10–19.
- Modrzewski, B. (2017). Aspekt biofiliczny w kształtowaniu przestrzeni miast. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 38, 121–141. <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/rrpr/article/view/12445>
- Mouratidis, K. (2019). Compact city, urban sprawl, and subjective well-being. *Cities*, 92, 261–272. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2019.04.013>
- Mouratidis, K. (2021). Urban planning and quality of life: A review of pathways linking the built environment to subjective well-being. *Cities*, 115, artykuł 103229. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2021.103229>
- Mróz, A. (2023). Zieleń miejska jako element przestrzeni publicznej. (Nie)obecność zagadnienia w wybranych lokalnych dokumentach. *Urban Development Issues / Problemy Rozwoju Miast*, 74(5), 53–64. <https://doi.org/10.51733/udi.2023.74.05>
- Neill, C., Gerard, J., Arbuthnott, K.D. (2019). Nature contact and mood benefits: Contact duration and mood type. *The Journal of Positive Psychology*, 14(6), 756–767. <https://doi.org/10.1080/17439760.2018.1557242>
- Nowak-Olejniak, A., Działek, J., Hibner, J., Liro, J., Madej, R., Sudmanns, M., Haase, D. (2024). The benefits and disbenefits associated with cultural ecosystem services of urban green spaces. *Science of the Total Environment*, 926, artykuł 172092. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2024.172092>
- Olbińska, K. (2018). The value of urban parks in Lodz. *Real Estate Management and Valuation*, 26(1), 73–88. <https://doi.org/10.2478/remav-2018-0007>
- Olszewska-Guizzo, A., Sia, A., Fogel, A., Ho, R. (2022). Features of urban green spaces associated with positive emotions, mindfulness and relaxation. *Scientific Reports*, 12, artykuł 20695. <https://doi.org/10.1038/s41598-022-24637-0>
- Pardela, Ł., Lis, A., Zalewska, K., Iwankowski, P. (2022). How vegetation impacts preference, mystery and danger in fortifications and parks in urban areas. *Landscape and Urban Planning*, 228, artykuł 104558. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2022.104558>
- Pasanen, T.P., White, M.P., Elliott, L.R., van den Bosch, M., Bratman, G.N., Ojala, A., Korpela, K., Fleming, L.E. (2023). Urban green space and mental health among people living alone: The mediating roles of relational and collective restoration in an 18-country sample. *Environmental Research*, 232, artykuł 116324. <https://doi.org/10.1016/j.envres.2023.116324>
- Pinto, L.V., Inácio, M., Ferreira, C.S.S., Ferreira, A.D., Pereira, P. (2022). Ecosystem services and well-being dimensions related to urban green spaces: A systematic review. *Sustainable Cities and Society*, 85, artykuł 104072. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2022.104072>
- Pluta, K. (2016). City park in the space of the city of the 21st century / Park miejski w przestrzeni miasta XXI wieku. *Technical Transactions: Architecture / Czasopismo Techniczne. Architektura*, (1-A(5)), 167–184. <https://doi.org/10.4467/2353737XCT.16.082.5446>
- Połom, M., Beger, M., Topa, E. (2017). Badania nad dostępnością pieszą i transportem zbiorowym do parków miejskich na przykładzie Gdańska. *Studia Miejskie*, 27, 25–38. <https://doi.org/10.25167/sm2017.027.02>
- Promsaka Na Sakolnakorn, T. (2018). Moving from policy to the implementation and management of government organizations

- for clean and green city concepts in Malaysia. *The International Journal of Sustainability Policy and Practice*, 14(3), 17–32. <https://doi.org/10.18848/2325-1166/CGP/V14I03/17-32>
- Reyes-Riveros, R., Altamirano, A., De La Barrera, F., Rozas-Vásquez, D., Vieli, L., Meli, P. (2021). Linking public urban green spaces and human well-being: A systematic review. *Urban Forestry & Urban Greening*, 61, artykuł 127105. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2021.127105>
- Rigolon, A. (2016). A complex landscape of inequity in access to urban parks: A literature review. *Landscape and Urban Planning*, 153, 160–169. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2016.05.017>
- Rogatka, K., Dolińska, M., Starczewski, T., Biegańska, J. (2018). Ekorewitalizacja innowacyjnym sposobem zagospodarowania przestrzeni. *Acta Scientiarum Polonorum. Administratio Locorum*, 17(4), 401–409. <https://doi.org/10.31648/aspal.2619>
- Rybicka, E. (2018). Biopolis – przyroda i miasto. *Teksty Drugie*, (2), 57–74. <https://doi.org/10.18318/td.2018.2.4>
- Saari, S. (2023). In search for new urban tourism niche: Could European cities be destinations for urban wellness providing food for body, mind and spirit? *Tourism and Hospitality Research*, 23(2), 226–238. <https://doi.org/10.1177/14673584221086888>
- Samus, A., Freeman, C., van Heezik, Y., Krumme, K., Dickson, K.J.M. (2022). How do urban green spaces increase well-being? The role of perceived wildness and nature connectedness. *Journal of Environmental Psychology*, 82, artykuł 101850. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2022.101850>
- Sawińska, A. (2024). Green areas as recreational space for older people: Towards sustainable urban development. *European Research Studies Journal*, 27(2), 789–798. <https://doi.org/10.35808/ersj/3818>
- Seeland, K., Dübendorfer, S., Hansmann, R. (2009). Making friends in Zurich's urban forests and parks: The role of public green space for social inclusion of youths from different cultures. *Forest Policy and Economics*, 11(1), 10–17. <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2008.07.005>
- Smith, M.K., Kiss, R., Chan, I.Y.F. (2022). The role of spirituality in young peoples' wellness and travel. *International Journal of Tourism, Culture and Spirituality*, 5(2), 131–144. <http://doi.org/10.22133/ijtc.2022.351763.1105>
- Smith, M.K., Pinke-Sziva, I., Puczko, L. (2024). Urban green spaces and resident wellbeing: Foundations of sustainable city tourism. W: C. Maxim, A.M. Morrison, J. Day i J.A. Coca-Stefaniak (red.), *Handbook on sustainable urban tourism* (s. 133–145). Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781803926742.00018>
- Sochacka-Sutkowska, E. (2016). The role of parks within the process of urban renewal / Rola parków miejskich w procesach rewitalizacji obszarów zdegradowanych. *Technical Transactions: Architecture / Czasopismo Techniczne. Architektura*, (1-A(5)), 185–198. <https://doi.org/10.4467/2353737XCT.16.083.5447>
- Sokołowicz, M.E. (2017). Udogodnienia miejskie – element publicznego wymiaru zasobów mieszkaniowych. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Oeconomica*, 6(332), 125–143. <https://doi.org/10.18778/0208-6018.332.09>
- Stępniewska, M. (2021). The capacity of urban parks for providing regulating and cultural ecosystem services versus their social perception. *Land Use Policy*, 111, artykuł 105778. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2021.105778>
- Stępniewska, M., Mizgajski, A. (red.). (2023). *Usługi ekosystemowe w zarządzaniu układami przyrodniczymi*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe. <https://doi.org/10.12657/9788379864690>
- Sukhera, J. (2022). Narrative reviews: Flexible, rigorous, and practical. *Journal of Graduate Medical Education*, 14(4), 414–417. <https://doi.org/10.4300/JGME-D-22-00480.1>
- Sundevall, E.P., Jansson, M. (2020). Inclusive parks across ages: Multifunction and urban open space management for children, adolescents, and the elderly. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(24), artykuł 9357. <https://doi.org/10.3390/ijerph17249357>
- Swapan, M.S.H., Aktar, S., Maher, J. (2024). Revisiting spatial justice and urban parks in the post-COVID-19 era: A systematic literature review. *Sustainability*, 16(10), artykuł 3929. <https://doi.org/10.3390/su16103929>
- Śwędzioł, W. (2018). Przestrzenie natury jako obszar promocji zdrowia. Wybrane perspektywy poznawcze i przegląd badań. *Zeszyty Pracy Socjalnej*, 23(4), 313–329. <https://doi.org/10.4467/24496138ZPS.18.020.10075>
- Szkopiecka, A., Wyrwa, J.P., Chrobak, G., Kołodyńska, I., Szwrański, S. (2023). Perceived restorative potential of urban parks by citizens: A case study from Wrocław, Poland. *Sustainability*, 15(10), artykuł 7912. <https://doi.org/10.3390/su15107912>
- Szulczewska, B. (2018). *Zielona infrastruktura – czy koniec historii? / Green infrastructure – the end of history?* Polska Akademia Nauk Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju. <https://journals.pan.pl/publication/126431/edition/110334/studia-kpzk-2018-tom-189-zielona-infrastruktura-czy-koniec-historii-zielona-infrastruktura-czy-koniec-historii-szulczewska-barbara?language=pl>
- Szulczewska, B., Giedych, R., Maksymiuk, G. (2017). Problematyka i zakres badań parków miejskich w Polsce w XXI wieku (na podstawie Bazy Nauki Ceon) / Urban park as a subject of research in the 21st century in Poland, on the Basis of Ceon Database. *Architektura Krajobrazu / Landscape Architecture*, 4, 16–31. http://architekturakrajobrazu.up.wroc.pl/images/Szulczewska_i_in_4_2017.pdf
- Szumacher, I. (2011). Funkcje terenów zieleni miejskiej a świadczona ekosystemów. *Prace i Studia Geograficzne*, 46, 169–176. <https://wgsr.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2018/11/Szumacher.pdf>
- Śleszyński, P. (2013). Cytowania i oddziaływanie polskich ośrodków geograficznych według Google Scholar. *Przegląd Geograficzny*, 85(4), 599–627. <https://doi.org/10.7163/PrzG.2013.4.5>
- Śniadek, J., Zajadacz, A. (2014). Turystyka i rekreacja a jakość życia mieszkańców Leszna. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Turystyki*, 1(25), 341–365.
- Taylor, B. (2010). *Dark green religion: Nature, spirituality and the planetary future*. University of California Press.
- Torabi, N., Lindsay, J., Smith, J., Khor, L.-A., Sainsbury, O. (2020). Widening the lens: Understanding urban parks as a network. *Cities*, 98, artykuł 102527. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2019.102527>
- Trojanowska, M. (2017). Tereny zieleni w mieście dostępnym. Parki i ogrody terapeutyczne. *Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN*, (176), 211–230. https://journals.pan.pl/Content/103157/PDF/13_Trojanowska.pdf?handler=pdf
- Trojanowska, M. (2024). Assessment of sustainability and health promotion of three public parks in Poland's Pomerania Region. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, 64, 117–136. <https://doi.org/10.12775/bgss-2024-0017>
- United Nations – Habitat. (2016). *Nowa agenda miejska. Deklaracja z Quito w sprawie zrównoważonych miast i osiedli ludzkich dla wszystkich* (A/RES/71/256: New Urban Agenda, tłum. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego). <https://habitat3.org/wp-content/uploads/NUA-Polish.pdf>
- Valánszki, I., Fóris, E.D., Kovács, K.F. (2018). Parallel development of green infrastructure and sustainable tourism – case studies from Hungary. *Polish Journal of Natural Sciences*, 33(4), 625–647.
- van den Berg, A.E. (2017). From green space to green prescriptions: Challenges and opportunities for research and practice. *Frontiers in Psychology: Section Environmental Psychology*, 8, artykuł 268. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00268>
- van den Berg, M., van Poppel, M., van Kamp, I., Andrusaityte, S., Balseviciene, B., Cirach, M., Danileviciute, A., Ellis, N., Hurst, G., Masterson, D., Smith, G., Triguero-Mas, M., Uzdaviciute, I., de Wit, P., van Mechelen, W., Gidlow, C., Grazuleviciene, R., Nieuwenhuijsen, M.J., Kruijze, H., Maas, J. (2016). Visiting green space is associated with mental health and vitality:

- A cross-sectional study in four European cities. *Health & Place*, 38, 8–15. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2016.01.003>
- van den Bosch, M., Jarvis, I. (2025). Natural spaces for recovery from stress and for mental well-being across the life course. W: S. Pauleit, M. Kellman i J. Beckmann (red.), *Creating urban and workplace environments for recovery and well-being: New perspectives on urban design and mental health* (s. 113–134). Routledge.
- van Dinter, M., Kools, M., Dane, G., Weijs-Perrée, M., Chamilothori, K., van Leeuwen, E., Borgers, A., van den Berg, P. (2022). Urban green parks for long-term subjective well-being: Empirical relationships between personal characteristics, park characteristics, park use, sense of place, and satisfaction with life in The Netherlands. *Sustainability*, 14(9), artykuł 4911. <https://doi.org/10.3390/su14094911>
- van Os, J., Kenis, G., Rutten, B.P.F. (2010). The environment and schizophrenia. *Nature*, 468(7321), 203–212. <https://doi.org/10.1038/nature09563>
- Wan, C., Shen, G.Q., Choi, S. (2021). Underlying relationships between public urban green spaces and social cohesion: A systematic literature review. *City, Culture and Society*, 24, artykuł 100383. <https://doi.org/10.1016/j.ccs.2021.100383>
- Wilson, E.O. (1986). *Biophilia*. Harvard University Press.
- Wojnowska-Heciak, M., Suchocka, M., Błaszczyk, M., Muszyńska, M. (2022). Urban parks as perceived by city residents with mobility difficulties: A qualitative study with in-depth interviews. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(4), artykuł 2018. <https://doi.org/10.3390/ijerph19042018>
- Wolff, M., Haase, D. (2019). Mediating sustainability and liveability – turning points of green space supply in European cities. *Frontiers in Environmental Science: Section Land Use Dynamics*, 7, artykuł 61. <https://doi.org/10.3389/fenvs.2019.00061>
- Wood, E., Harsant, A., Dallimer, M., Cronin de Chavez, A., McEachan, R.R.C., Hassall, C. (2018). Not all green space is created equal: Biodiversity predicts psychological restorative benefits from urban green space. *Frontiers in Psychology: Section Environmental Psychology*, 9, artykuł 2320. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02320>
- World Health Organization. (2023a). *Achieving well-being: A global framework for integrating well-being into public health utilizing a health promotion approach*. <https://iris.who.int/handle/10665/376200>
- World Health Organization. (2023b). *Urban governance for health and well-being: A step-by-step approach to operational research in cities*. <https://iris.who.int/handle/10665/372160>
- Yang, Y., Wang, Z., Lin, G. (2021). Performance assessment indicators for comparing recreational services of urban parks. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(7), artykuł 3337. <https://doi.org/10.3390/ijerph18073337>
- Zachariasz, A. (2005). Parki miejskie jako ważny element przestrzeni publicznych współczesnego miasta. *Czasopismo Techniczne. Architektura*, 102(9-A/2), 375–384.
- Zachariasz, A. (2006). *Zieleń jako współczesny czynnik miastotwórczy ze szczególnym uwzględnieniem roli parków publicznych*. Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej.
- Zwierzchowska, I., Hof, A., Iojă, I.-C., Mueller, C., Poniży, L., Breuste, J., Mizgajski, A. (2018). Multi-scale assessment of cultural ecosystem services of parks in Central European cities. *Urban Forestry & Urban Greening*, 30, 84–97. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2017.12.017>
- Zwierzchowska, I., Mizgajski, A. (2019). Potencjał zielonej infrastruktury w dużych polskich miastach do świadczenia usług ekosystemowych. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, (47), 21–37. <https://doi.org/10.14746/rrpr.2019.47.03>

Artykuł wpłynął:
6 listopada 2024
Zaakceptowano do druku:
27 grudnia 2024